

Les tribulacions de les dones en la gestió del patrimoni familiar. El cas de Maria Muntaner i Ardèvol (1761-1835)

The tribulations of women in the management of family wealth. The case of Maria Muntaner i Ardèvol (1761-1835)

Carme Sanmartí Roset¹

Montserrat Sanmartí Roset²

Resum

S'han fet nombrosos estudis sobre el rol rellevant dels hereus en el desenvolupament econòmic dels masos i el rol de les dones en la gestió de la llar i en l'educació dels fills i les filles, però no s'ha analitzat suficientment quins eren els reptes que tenien les dones quan es feien càrrec de l'explotació d'un mas. En una societat en què es prioritzaven els homes en la transmissió de l'herència i les filles eren vistes com la darrera solució, l'única situació en què les dones podien dirigir el seu propi patrimoni o gestionar el del marit en usdefruit, o totes dues coses alhora, era quan quedaven vídues i no es tornaven a casar. Aquest article es proposa analitzar el cas de Maria Muntaner i Ardèvol, de Porrera, una dona que hagué d'enfrontar-se des de ben petita a les dificultats derivades de la seva condició d'òrfena, primer, de pubilla, després, i de vídua amb una filla, finalment. La seva figura permet estudiar les estratègies que va seguir per sobreviure a les diferents situacions vitals i preservar el seu patrimoni i el de la seva filla, i alhora ens facilita indagar en quins moments la seva condició de dona li va comportar dificultats addicionals.

Paraules clau: vídua, mas, propietària, Porrera, segle XVIII, segle XIX.

Abstract

A number of studies have been published on the role male heirs played in the economic development of the country villas referred to as *masos* in Catalonia, and much has also

1. <https://orcid.org/0000-0003-4354-0157>. Universitat de Vic. Universitat Oberta de Catalunya (mcarne.sanmarti@uvic.cat).

2. <https://orcid.org/0000-0002-0720-8408>. Universitat Rovira i Virgili (mariamontserrat.sanmarti@iubilo.urv.cat).

Aquest article s'emmarca en les activitats del grup de recerca consolidat Grup d'Estudis de Gènere: Traducció, Literatura, Història i Comunicació (GETLIHC) (2017, SGR 136).

Rebut: IX-2017. Avaluat: X-2019. Versió definitiva: XI-2019.

been written on the role of women in managing domestic affairs in these houses and raising children. However, there has been little analysis of the challenges faced by those women who took charge of economic activities at these estates. In a society in which men took precedence in the transmission of inheritances and daughters were seen as the heiresses of last resort, the only women who were able to manage their own wealth or exercise the right of usufruct over their husbands' properties were widows who had not remarried. This article examines the case of Maria Muntaner Domènech, from Porrera, a woman who was orphaned at a very young age, became an heiress, and finally a widow with a daughter. Her story sheds lights on the strategies a woman could use to survive the sort of difficulties she faced throughout her life, all while preserving her property for herself and her daughter. The text will also take a close look at the moments in her life when being a woman caused her additional difficulties.

Keywords: widow, *mas*, woman property owner, Porrera, 18th century, 19th century.

Introducció

A Catalunya la família ha estat tradicionalment la cèl·lula bàsica de la societat, l'espai on es desenvolupava la vida dels diferents membres que la integraven. Garantia la reproducció biològica, alhora que per mitjà de l'educació es transmetien els valors que s'havien anat mantenint al llarg del temps i que, com que eren tinguts per bons, calia continuar inculcant als descendents. El mas era el marc en el qual algunes famílies rurals es reproduïen, alhora que els procurava els recursos per subsistir.

Des de l'època medieval el sistema característic de transmissió de béns era la figura de l'hereu, que a partir del segle XIV va adquirir la forma de norma jurídica (Brocà 1985: 112-113). Duran i Bas destacava el lligam existent entre el nucli familiar i els béns heretats quan afirmava que «família i patrimoni van junts» (1883: 47), de manera que cada generació deixava els recursos que havia heretat i gestionat durant la seva vida a la generació següent, que assumia la responsabilitat de garantir la pervivència de l'heretat (Pelegrí 2006: 102). La transmissió per via masculina es considerava la solució més idònia, ja que els homes tenien el control sobre la vida política i, en general, sobre tots els sectors productius. Segons Llorenç Ferrer, a més, la institució de l'hereu es considerava una bona opció per evitar rivalitats entre els germans i, després d'evolucionar durant segles, aquesta institució va arribar a la seva plenitud en el segle XVIII (2006: 72). En aquest context de prelatió masculina, la filla primogènita o pubilla solament heretava amb igualtat de drets i obligacions quan no tenia germans barons. Tant l'hereu com la pubilla ostentaven la propietat de les terres, però amb un cert caràcter de gestors, és a dir, eren els responsables de mantenir i millorar el patrimoni. Si bé el casament de l'hereu no comportava cap qüestionament sobre la presa de decisions en els afers del patrimoni, quan era la pubilla la que es casava podia ser que en els capítols matrimonials el futur marit exigís l'administració dels béns de la futura esposa i assumís el control dels negocis, mentre que l'esposa propietària es dedicqués a

l'administració de la casa i a la cura dels fills. Cal recordar que *pubilla*, femení de *pubill*, deriva de la paraula llatina *pupilla*, que significa menor d'edat, de manera que, en considerar-la com a tal, es justificava la figura d'un tutor que es fes càrrec dels seus béns i de la seva persona. Les *pubilles* eren escasses i no desitjades i, quan es donava el cas, prenien els acords el pare i el futur marit, sense que la dona hi intervingués en cap moment (Sanmartí 1994: 179).³

Les dones també podien administrar el patrimoni quan quedaven vídues amb fills i filles i tenien béns propis o eren usufructuàries dels béns del marit. A Catalunya el dret català establí les condicions jurídiques de la gestió patrimonial, ja que especificava els drets i les obligacions segons si es tractava de vidus o vídues i també segons les opcions de vida posteriors a l'enviduament. Si el vidu tenia propietats, els infants restaven sota la seva tutela i ell conservava intacta la capacitat de vendre i empenyorar els seus béns i obrir o tancar negocis, tant si eren propis com si eren de la difunta.⁴ Si qui sobrevivia era una dona amb fills o filles menors,⁵ podia optar per un segon matrimoni, fet que li comportava mantenir-se en una posició de subordinació legal i perdre el dret a exercir com a tutora de la descendència i els drets sobre els béns del primer marit. Si, per contra, la vídua decidia no casar-se, havia de fer front a tot un seguit d'impediments juridicolgals per raó del seu estat civil de vídua i havia d'assumir responsabilitats atribuïdes als homes per a les quals ella no solia estar preparada. Però aquesta opció, al mateix temps, permetia a les vídues més emprenedores gestionar el patrimoni i, si era possible, fer-lo créixer. Les vídues que no es tornaven a casar i esdevenien caps de família denoten, doncs, una anomalia en l'estructura social, en la qual les possibilitats de les dones de gestionar el patrimoni i de mantenir la responsabilitat sobre la descendència estaven limitades.

Les vídues caps de família tenien una gran responsabilitat dins i fora de la casa perquè requeria en elles al mateix temps la gestió de les propietats, la cura dels fills i les filles, el control del servei domèstic i l'administració de la llar. Tan rellevant era el rol de les mestresses (casades o vídues) que alguns autors els atorgaven una responsabilitat més gran que als homes en la marxa del mas. «És preferible un mal hereu que una mala mestressa», afirmava Miquel Agustí en l'obra *Llibre dels secrets de l'agricultura, casa rústica i pastoril*, apareguda el 1617, on definia la mala mestressa com «la que no sap administrar ni estalviar els diners de la casa» (Agustí 1617: 8-9). Les vídues propietàries, com dèiem, no solament exercien tasques de cura destinades a garantir la continuïtat del grup social —que, segons Montserrat Soronellas, incloïa, a més d'aspectes econòmics, factors ideològics, socials i biològics (2006: 36)—, sinó que també assumien tasques de producció. Montserrat Carbonell (2005: 244-245) sosté que, en les societats preindustrials, cal afegir a aquestes dues respon-

3. Arxiu Sanmartí (AS), pergami núm. 23. Aquest és l'acord que prenen el pare de Joana Sanmartí, Valentí Sanmartí, i el futur marit, Pere Postius, en els capítols matrimonials del 1528, on queda palesa la preocupació per tal que un home dirigeixi l'explotació i en garanteixi la continuïtat i, alhora, queda clar que Joana no administrará el mas.

4. Segons Brocà (1985: 751-752), l'home no perdia cap dret ni es va pensar «mai» que pogués actuar amb preferència dels fills del segon matrimoni sobre els del primer.

5. Les vídues sense fills, especialment les joves, acostumaven a tornar a la casa paterna, després de recuperar el dot i altres béns que els pertanyien i que solien invertir en un segon matrimoni. Així ho recull Duran i Bas (1883).

sabilitats el consum, atès que els treballs domèstics, com que estaven integrats en l'activitat econòmica, tenien una gran importància i la seva contribució no era complementària, sinó indispensable. La capacitat de les dones de dirigir les propietats procedia de la seva residència continuada al mas, que les feia coneixedores de totes les tasques que s'hi feien i de tot el que hi succeïa. Joan Scott afirma que aquest aprenentatge era permanent i continuat, fet que permetia que algunes dones es possessin al capdavant d'explotacions quan quedaven vídues (Scott i Tilly 1984).

La historiografia europea, i encara més la catalana, va tardar a incorporar la perspectiva de gènere en les anàlisis sobre el passat, una perspectiva que encara avui no està prou generalitzada. Els estudis de les dones en la història han recuperat trajectòries personals, ocultes durant segles,⁶ però, a més, la perspectiva de gènere ha transformat en les darreres dècades la interpretació de la història social i econòmica, tant la urbana com la rural. I si bé hi ha àmbits que disposen d'una bibliografia crítica més nodrida, com poden ser les estructures familiars, el treball, les economies familiars o les estratègies matrimonials, entre d'altres, l'estudi de les condicions socials i econòmiques de les pubilles o de les vídues encara requereix ser aprofundit.

Aquest article es proposa analitzar les dificultats que tenien les dones propietàries o usufructuàries dels béns del marit, a través del cas paradigmàtic de Maria Muntaner i Ardèvol. La seva trajectòria vital constitueix un exemple dels obstacles que havien de superar les nenes quan perdien la protecció del pare en quedar òrfenes i la mare es tornava a casar, o bé les adversitats que afrontaven les dones quan, en quedar vídues, havien de defensar les propietats, tant les pròpies com les de la seva descendència, davant de parents o tercers que en reclamaven una part o la totalitat. Analitzarem el patrimoni que Maria Muntaner va heretar del seu pare com a pubilla, amb quines famílies benestants es va emparentar en els seus dos matrimonis i quins beneficis econòmics i socials li van comportar aquestes unions. I estudiarem les limitacions legals que van patir tant ella com les vídues de la seva família, tant per administrar el patrimoni com per decidir sobre els fills i les filles.

La vida de Maria Muntaner va transcórrer entre la segona meitat del segle XVIII i el primer terç del XIX, un període de grans canvis i transformacions. Va néixer a Porrera en un moment de prosperitat econòmica i contragué matrimoni amb un propietari d'aquesta població, Joan Pellicer i Domènech. La relació conjugal es veié truncada a causa de la mort del marit quan ella tenia vint-i-set anys i dos infants. Els problemes econòmics se li van multiplicar arran de l'esclat de la Guerra Gran (1793-1795). El 1802 es casà en segones núpcies

6. Pel que fa als segles XVIII i XIX, entre les obres publicades destaquen: *Diccionari biogràfic de dones*, coordinat per Teresa Vinyoles i Núria Jornet i impulsat per la Xarxa Vives d'Universitats, www.vives.org/book/diccionari-biografic-de-dones/, conté un total de 655 biografies de dones de Catalunya, el País Valencià, les Balears, la Catalunya Nord, Andorra i Sardenya; Montserrat Carbonell (1997), *Sobreviure a Barcelona. Dones, pobresa i assistència al segle XVIII* (1997), Eumo; Àngels Solà (2008), «Impressores i llibreteres a la Barcelona dels segles XVIII i XIX», *Recerques*, núm. 56, p. 91-129; Carme i Montserrat Sanmartí (eds.) (2008), *Catalanes del IX al XIX*, Eumo; Marie Costa (2016), *Dones rebels, dones alliberades: el divorci a Catalunya als segles XVIII i XIX*, Eumo; Henar Gallego i Mónica Bolufer (eds.) (2016), *¿Y ahora qué? Nuevos usos del género biográfico*, Barcelona, Icaria; *Las mujeres en el Antiguo Régimen. Imagen y realidad*, Barcelona, Icaria, 1994.

amb Pau Baldrich, de Valls, al mateix temps que la seva filla Francesca Pellicer ho feia amb el fill gran d'aquest, Aniceto. Dues pubilles amb dos hereus, una tàctica matrimonial habitual en el segle XVIII i que perdé força en el XIX (Ferrer 2006: 87). Maria Muntaner va veure morir la seva filla arran de les complicacions del postpart l'any 1813, en plena Guerra del Francès (1808-1814), i en els anys posteriors, caracteritzats per una gran inestabilitat, actuà alhora com a madrastra dels descendents del seu marit i com a àvia dels cinc infants de la seva filla. Visqué els aldarulls que es produïren durant el Trienni Liberal, especialment virulents a Porrera, on ella residia durant llargues temporades, i morí durant la Primera Guerra Carlina.

De Maria Muntaner es conserven pocs documents, com és habitual en el cas de les dones, atès que eren els homes els que normalment constaven en la documentació. En aquesta ocasió, tanmateix, atès que era una pubilla òrfena i que, a més, va restar vídua durant tretze anys, s'hauria de disposar d'un fons més ric. Però durant la Guerra del Francès es cremà l'arxiu parroquial de Porrera⁷ i la destrucció de tot el poble l'any 1822 va afectar la seva residència habitual i el fons de l'arxiu municipal (Simó 1865: 179). També es va perdre, amb la desamortització del 1836, gran part de la documentació del monestir de Scala Dei, senyor eminent de Porrera. La informació, per tant, procedeix majoritàriament de fons notariais i de l'Arxiu Baldrich, on va anar a raure la documentació que acreditava la propietat dels béns de Porrera, tant de la mateixa Maria Muntaner com de la seva filla, i la que es va generar durant llurs vides matrimonials amb Pau i Aniceto Baldrich, pare i fill, respectivament.

Infantesa i herència paterna

Maria Muntaner va néixer l'any 1761 a Porrera, una població del Priorat que, segons el cens de Floridablanca, el 1787 tenia 1.255 habitants⁸ i d'on era propietari de terres el seu pare, Francisco Muntaner. Part d'aquesta herència procedia de l'avi patern, Joan Muntaner Pellicer, el tercer de cinc germans; atès que els dos grans no tingueren descendència i, en canvi, ell tenia un fill (Francisco, el futur pare de Maria), fou nomenat hereu. Ara bé, Ramon, el més petit dels germans, tenia una filla, Leocàdia. Després de la mort de l'avi va començar la discussió per l'herència entre Ramon, el germà del difunt, i Francisco, el fill. La reivindicació plantejada per Ramon es basava en el fet que Francisco encara no tenia descendència. Després de llargues negociacions, l'any 1759 Francisco va signar una concòrdia amb el seu oncle Ramon i la seva cosina Leocàdia per repartir-se l'herència. La concòrdia recull que, en cas que Francisco tingués descendència, l'acord perdria validesa:

7. Arxiu Comarcal de l'Alt Camp (ACAC), Fons Baldrich-Coll, correspondència, 1827. En una carta a Pau Baldrich, P. Monleó li recorda que no es conserva documentació parroquial perquè va ser destruïda durant la Guerra del Francès.

8. Censo de Floridablanca, tom v, 1787, p. 114: www.ine.es>Satelite>PYSLayout. Productos y Servicios/Publicaciones/Publicaciones de descarga gratuita/Censo de Floridablanca.

[...] que si fos cas morís la muller de dit Francisco, germà i oncle de dites respectives parts, y este se tornés a casar y tingués fills de dit últim matrimoni, en tal cas la present transacció i concòrdia y tot lo que en ella contingut sie de ninguna forsa ni valor y com si feta no fos.⁹

L'any següent, el 1760, Francisco Muntaner es casà amb Francisca Ardèvol,¹⁰ de dinou anys, i van tenir dos fills, Maria i Joan. La tranquil·litat matrimonial va durar poc, perquè Francisco va morir quan els fills encara eren petits, després de fer testament poc abans de la seva mort. Entre les seves darreres voluntats destaca, en primer lloc, la pressuposició que la seva esposa, Francisca, atesa la seva joventut i la responsabilitat d'haver de criar i educar un fill i una filla, es tornaria a casar. Si es donava el cas, li deixava cent lliures per a una sola vegada, mentre que si es mantenia vídua, passava a ser usufructuària, senyora i majora dels seus béns. Va nomenar marmessors dos cunyats, Francisco Ardèvol i Francisco Pascó, i per si Francisca moria o es tornava a casar, els donava «tanta facultat y poder qualtre pot y deu donar y conferir als curadors». En tercer lloc, instituïa hereu el seu fill Joan i, si aquest no arribava a l'edat de testar, la seva filla Maria, que és la que finalment va rebre l'herència.¹¹

Maria Muntaner va quedar òrfena de pare a l'edat de set anys. Tres anys més tard, la mare, Francisca Ardèvol, va contraure segones núpcies amb Joan Amorós, que també era pagès d'aquella vila. Ardèvol, sola i amb una filla i un fill, va considerar que tindria més garanties de seguretat si es tornava a casar. Arran d'aquest segon matrimoni, va haver de renunciar a la tutela¹² de la seva filla Maria i a la possessió i l'usdefruit dels béns del seu primer marit, Francisco Muntaner, a canvi de recuperar el dot de tres-centes lliures, la meitat de l'esponsalici i un llegat de cent lliures en concepte de millores¹³ i altres drets, tal com reconeixien els capítols matrimonials i com havia recordat Francisco Muntaner en el seu darrer testament.¹⁴ Els tutors nomenats per administrar els béns de Maria, tal com establia la llei, van determinar que Francisca Ardèvol percebés dues-centes lliures i, a més, el valor

9. AHT, reg. 319, notari Josep Divorra, Falset, 1760.

10. ACAC, reg. 300. Es conserva una mena d'inventari fet per Francisco on estan anotades les robes que aportà Francisca en casar-se i, a més, escrit amb lletra calligràfica, hi ha una relació de teles de qualitat: estamenyes, *cabretilla*, malania, bocaram..., que «Suma tant la roba de casa y de la botiga 98 ll. 10 s. 8».

11. AHT, notari Francisco Aragonès, prevere i rector, Testaments, Porrera, 1766.

12. García (1852: 279-281) recull en l'article 168 que el dret romà, que no reconeixia la pàtria potestat de la mare i sí la seva tutela, la van limitar en cas de segon matrimoni al·legant com a raó que era «para desvanecer la siniestra presuncion de que la madre binuba sacrifica mas de una vez al segundo marido los intereses y hasta las vidas de sus primeros hijos», i afegeix que tots els codis antics i moderns «han conservado al padre binubo la integridad de sus derechos en las personas y bienes de sus hijos», amb l'excepció de la Novísima recopilacion de Navarra.

13. Segons Brocà (1985: 833-842), el promès, en el moment de signar els capítols matrimonials, podia acollir o associar la futura esposa «a guanyis i millores», és a dir, la dona es podria beneficiar d'una part establerta dels béns generats en el futur per la nova parella. El percentatge es pactava en aquell moment i podia variar, segons les circumstàncies. La mestressa podia disposar d'aquests guanyis per crear o comprar béns o per augmentar el dot dels fills i filles cabalers. Les millores solien ser perquè la família guanyés consideració social sense desfer-se de patrimoni, augmentant els dots o redimint deutes.

14. ACAC, Fons Baldrich-Coll, reg. 330, testament de Francisco Muntaner.

dels fruits i altres béns, com teles, robes i joies, que hi havia a la casa en el moment de fer l'inventari prescriptiu després de la mort del seu espòs. També es comprometeren a pagar-li dues-centes lliures en quatre pagues per completar la quantitat.¹⁵ Segons l'inventari, Maria heretava tots els béns del seu pare: una casa al centre de la vila, al carrer de l'Abadía, ben equipada amb estris de cuina, mobles, roba de casa, roba de vestir d'home i de dona, i joies;¹⁶ una segona casa al carrer de l'Arraval, i una tercera al carrer dels Frares, que tenia un celler amb una bota de catorze cargues, dues de dotze, una de nou, dues de deu i sis de set, portadores i altres estris per elaborar vi; a més, rebia una peça de terra d'uns vint-i-cinc jornals amb hort, vinya i avellaners; una segona, coneguda com els Horts, de la qual no s'indica l'extensió, i una tercera, plantada de vinya i avellaners, d'uns sis jornals, coneguda com el Barranc.¹⁷

La mare, Francisca Ardèvol, per la seva part, la va nomenar hereva dels seus béns, sempre que no tingués descendència del segon matrimoni, circumstància que es va produir perquè d'aquesta unió nasqué una filla.

Quan Maria tenia dotze anys, a petició de la mare i amb el vistiplau dels tutors, va ser internada al convent de l'Ensenyança de Tarragona. Francisco Pascó, un dels tutors, va intentar convèncer l'altre curador, Francisco Ardèvol, que els diners per pagar l'estada provenien dels interessos d'una pensió de vint-i-vuit lliures i deu diners corresponents a un censal, i que, un cop trets els aliments de la noia, encara en quedaven prou «para el desquite de dicho censal». Però com que Ardèvol li va respondre que no volia condescendir en la quitació, Pascó, que no entenia els seus arguments i considerava que aquesta decisió perjudicava la noia, va escriure al vicari general per demanar-li que opinés sobre el tema.¹⁸ Aquesta carta i els pagaments fets a l'Ensenyança entre el 1773 i el 1775, que consten anotats en una llibreta de comptes de l'orde, demostren que Maria Muntaner, com moltes noies de famílies benestants del Camp de Tarragona i de les comarques properes, va formar-se en aquest centre.¹⁹ Maria escrivia amb la lletra rodona i assentada pròpia del segle XVIII, i redactava amb fluïdesa i personalitat, una pràctica més habitual entre les noies urbanes que no pas entre les que vivien al camp o en poblacions petites, com era el seu cas. Aquest coneixement li va ser de gran utilitat quan ella mateixa quedà vídua i hagué de dirigir l'exploatació, redactar contractes, determinar vendes de productes agrícoles i, sobretot, fer front a les reclamacions dels seus cunyats sobre l'herència de la seva filla.

15. ACAC, Fons Baldrich-Coll, reg. 300, notari Pedro Oliver y Marqués, Falset, 2 de maig de 1771.

16. ACAC, ref. 333. A l'inventari no figura cap joia pròpiament dita: un agnusdei amb la cadena, un rosegador i sis botons de braços, tot de plata. En la reclamació que feu Maria Muntaner després de casar-se amb Pau Baldrich, hi consta concretament l'anell de casada de Francisca Ardèvol i es remarca que no figura en l'inventari fet per pels tutors.

17. Arxiu Històric de Tarragona (AHT), notari Pere Oliver Marqués, Falset, 1771.

18. ACAC, Fons Baldrich-Coll, reg. 300, document solt, 10 de desembre de 1775.

19. Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona (AHAT), Religioses, Ensenyança, caixa f, llibre d'entrades, 1699-1818.

Casament de Maria Muntaner amb Joan Pellicer Domènech

Poc després que Maria sortís de l'Ensenyança, amb setze anys, la mare i els tutors van considerar que la millor solució era casar-la²⁰ amb Joan Pellicer Domènech, hereu d'una família de propietaris de Porrera (Amigó 2011: 250-252). Seguint una pràctica habitual a l'època, els casaments entre les famílies propietàries de Porrera s'havien multiplicat. De resultes dels encreuaments reiterats, la parella es va veure obligada a demanar al rector de la parròquia un informe del grau de consanguinitat, perquè Joan Pellicer i Maria Muntaner eren besnets d'uns germans. Va resultar, doncs, que tenien un parentiu de tercer grau, per la qual cosa van haver de demanar una dispensa eclesiàstica.²¹ L'arbre genealògic elaborat pel rector del poble mostra com es van encreuar nombroses vegades els cognoms Domènech, Ardèvol, Pellicer i Muntaner, i tot i que no es pot assegurar que els membres que tenien el mateix cognom fossin de la mateixa línia familiar, segur que en alguns casos coincidia, tal com passava amb els pares de Maria Muntaner.²²

A Joan Pellicer, com que l'avi encara vivia, el seu pare, Joan Pellicer Macip, li va transmetre el dret d'heretar una casa al carrer de l'Arraval o del Raval; una peça de terra, a la partida coneguda com Assentiu, de tres jornals, plantada de vinya, avellaners, amb casa i corral; una peça de terra coneguda com Lo Cardessà; un pati dins la vila, al carrer de la Font, amb una olla d'aiguarent; i el mas Peiri, de cent vint-i-un jornals d'extensió, la propietat més valuosa, dedicada al cultiu de la vinya i la resta a bosc, i que incloïa un forn i una masia.²³ Aquestes terres depenien de Scala Dei, segons el que es desprèn d'una capbreuació que l'any 1767 Joan Pellicer, juntament amb el seu pare, va fer per valor d'un cens de dos sous «ab lluíisme, firma, fadiga i empara i tota altra senyoria directa del Monestir».²⁴ L'any següent el prior establí a Joan Pellicer la facultat de posar una olla d'aiguarent en el pati d'una casa de la seva propietat, al carrer de la Sort del Virgili, a cens d'un sou.²⁵

El 1772 Joan Pellicer Peiri, l'avi del futur espòs de Maria Muntaner, vengué diverses parcel·les situades dins de la població, però en els anys següents, especialment durant la minoria d'edat de Joan Pellicer Domènech, els compradors es quedaren de manera abusiva, per la part posterior, que donava a un barranc, una superfície superior a la que els corresponia per la venda. La mort prematura del jove Pellicer li va impedir reclamar aquests terrenys.²⁶ Maria, per la seva part, aportà els béns immobles heretats del seu pare i quatre-

20. Al segle XVIII, segons Nogal (2002: 305-306), a Espanya les dones contreïen matrimoni cap a l'edat de vint-i-tres anys. A Maria Muntaner, doncs, la casaren molt jove amb la intenció de separar-la de la nova família materna.

21. AHT, notari Anton Sanmartí, Falset, 1777.

22. ACAC, Fons Baldrich-Coll, reg. 304.

23. ACAC, Fons Baldrich-Coll, reg. 960, documents solts, segle XIX.

24. Arxiu Comarcal del Baix Camp, Capbreu de Scala Dei, 1774.

25. ACAC, Fons Baldrich-Coll, reg. 960, trasllat, 1827.

26. ACAC, Fons Baldrich-Coll, reg. 960, documents solts, 1813. Els Baldrich van estudiar l'any 1829 la possibilitat de reclamar aquesta superfície, avaluada en dos jornals i mig, que denominaven «usurpada» i que consideraven que corresponia a les seves esposes. Però en comprovar els nombrosos canvis de propietat i la complexitat que tindria una reclamació judicial, van desestimar aquesta possibilitat.

centes quaranta lliures. La parella es casà el 1777 i dos anys més tard van tenir la seva única filla, Francesca.

Maria Muntaner, vídua

Joan Pellicer Domènech morí a l'edat de vint-i-set anys i Maria Muntaner, que ja havia viscut la mort del pare quan era petita, es va tornar a trobar en una situació no prevista i que l'obligava a decidir el seu futur. Atès que el seu sogre havia deixat com a usufructuària la seva esposa Maria Domènech, Maria Muntaner no actuà com a usufructuària del patrimoni del seu difunt marit fins l'any 1802.²⁷ Per tant, es limità a gestionar els béns heretats del seu pare. A diferència de la seva mare, però, Maria Muntaner va decidir restar vídua i dedicar-se a l'administració de les propietats i a la criança i l'educació de la seva filla, Francesca. Els problemes no van tardar a arribar. Poc després de la mort del seu marit, van començar les reclamacions a Francesca Pellicer Muntaner per part dels seus oncles Francisco i Pere Pellicer Domènech, el primer dels quals era notari de Porrera i, per tant, bon coneixedor de les lleis i les argücies legals. Les reclamacions de béns eren freqüents quan era una dona qui entomava la gestió de les propietats. Els oncles i els cunyats aprofitaven el desconcert de la vídua i la joventut de la pubilla, davant la pèrdua del cap de família i la poca experiència que tenia en les negociacions fora del marc familiar, per intentar guanyar propietats immobles que havien anat a raure en mans femenines.²⁸ Els dos germans consideraven que el dot que havien rebut del seu pare era insuficient i van forçar la nova propietària a fer un augment del dot per un valor de mil tres-centes lliures.²⁹

El resultat fou que Maria Muntaner va veure com perdia una part de les propietats del seu marit en la negociació. Així, doncs, va perdre una tercera part dels 129 jornals del mas Peiri 29 dels quals estaven cultivats, i també la peça coneguda com el Coll de la Sentiu. Sumades aquestes terres amb les que va aportar Maria Muntaner, el total eren uns 200 jornals i, segons el cadastre del 1802, per totes les finques i fruïterars s'havien de pagar 43 lliures, 18 sous i 6 diners anuals.

Durant el període de viduïtat, Maria Muntaner va tenir el control sobre les decisions que s'havien de prendre. Tal com es desprèn dels contractes d'arrendament, les terres de conreu estaven dedicades principalment a vinya, avellaners i ametllers, cereals, fruïters diversos (figueres, moreres, cirerers...), i també hi havia horta, bosc i terra erma. Es conserva un contracte de l'any 1792 de dotze anys de durada, un del 1799 de sis anys i dos del 1801,

27. ACAC, Fons Baldrich-Coll, sense classificar. Maria Domènech, que va morir l'any 1815, va renunciar a l'usdefruit dels béns el seu marit en el moment en què Maria Muntaner i la seva filla, Francesca Pellicer, van contraure matrimoni amb Pau i Aniceto Baldrich, respectivament.

28. AHT, Fons Moragas, reg. 3159, llibres de comptes i correspondència entre Joan Dot i Rosa Dot, 1810-1836. Aquest també és el cas de Nicolasa Núñez de Pastor i Mairó, a qui el seu oncle Rafael Mairó va deixar, en el seu testament, propietats a Roses que va reclamar un altre oncle, Raimon Mairó. I també és el cas de Rosa Dot, que entre 1817 i 1818 reclamà al seu germà la part de l'herència del seu pare que, al seu entendre, li corresponia.

29. ACAC, Fons Baldrich-Coll, reg. 942, 1792-1834.

de cinc i sis anys de durada, respectivament. Alguns són signats únicament per Maria Muntaner (els corresponents a la seva herència paterna) i els altres, per la mare i la filla conjuntament (els que estableixen les condicions contractuals).³⁰

La doble unió amb els Baldrich de Valls

L'any 1802, quan Francesca tenia vint-i-tres anys, la seva mare va pensar que havia arribat l'hora de casar-la. La noia encara era menor d'edat i ja havia viscut «la primera guerra amb la França en que lo enemich entrà en lo Principat»,³¹ que li mostrà les dificultats amb les quals s'havien enfrontat ella i la seva mare per mantenir les propietats. El repte que se li presentava a Maria Muntaner era resoldre al mateix temps el futur de la filla i el seu. Ella, la mare, tenia més de quaranta anys i en feia tretze que prenia totes les decisions i negociava les reclamacions. Si casava Francesca mentre ella vivia, la filla no podria disposar de les propietats, atès que Maria Muntaner era propietària d'una part i encara no era usufructuària de l'herència del marit. Podia renunciar a les propietats i a l'usdefruit a canvi d'una casa i una pensió, però va optar per un doble casament amb Pau i Aniceto Baldrich, de Valls, un pare vidu i un fill solter.

Els Baldrich s'havien instal·lat a Valls al segle *xvi*. Eren candelers de professió i familiars del Sant Ofici, però al segle *xviii* Anton, pare de Pau, va deixar l'ofici de candelero per esdevenir comerciant i va entrar com a soci en diverses societats comercials, la més important de les quals era la Companyia Prat, Martí, Baldrich i Fuster, dedicada a l'exportació de productes agrícoles i teles al nord d'Europa i Amèrica. Seguint la moda del seu temps, Anton Baldrich va comprar una casa al centre de Valls, coneguda com el Castell, i va donar una excellent formació als seus fills. Després de quedar vidu de la seva primera esposa, Maria Martí i Gatell, germana d'un dels socis de la Companyia, va contraure segones núpcies amb Teresa Arandes en un moment d'expansió dels seus negocis i va acordar, en els capítols matrimonials signats abans de casar-se, unes condicions molt favorables per a la seva futura esposa, si quedava vídua, i uns dots molt elevats si el matrimoni tenia fills. A principis del segle *xix* els Baldrich, malgrat la seva indiscutible posició social, tenien problemes de liquiditat arran de l'impacte de la Guerra Gran sobre el comerç i dels generosos dots que Anton Baldrich, pare i avi de Pau i Aniceto Baldrich, respectivament, havia promès a fills i filles de la segona unió. Les desavinences entre els fills de la primera esposa, i la segona esposa i la seva descendència, obligaven la família a mantenir dos domicilis. El principal, al Castell, fins l'any 1815³² l'ocupà Teresa Arandes, mentre que l'hereu es va instal·lar al carrer de la Cort. La documentació constata que Anton Baldrich va invertir grans quantitats

30. ACAC, Fons Baldrich-Coll, reg. 960, documents solts, anys 1792, 1799 i 1801.

31. ACAC, Fons Baldrich-Coll, reg. 960, any 1829.

32. ACAC, Fons Baldrich-Coll, reg. 1123, 1807-1839. L'any 1815, coincidint amb el casament de Francesca Baldrich Arandes amb Francisc Ayxemus, Teresa Arandes va abandonar el castell de Valls i es va instal·lar a Reus, a casa del nou matrimoni. També consta que Pau Baldrich va llogar per quatre anys la seva residència del carrer de la Cort a Josep i Teresa Casalins, contracte que es va prorrogar almenys fins al 1831.

de diners en la formació dels fills del segon matrimoni, «una educación brillante, llevándolos en los Colegios de Valencia y Barcelona y en la Universidad de Huesca», sense calcular-ne el cost. Però la crisi finisecular havia frustrat les optimistes previsions d'ingressos de les seves empreses comercials i a Anton Baldrich se li va acumular un deute valorat en prop de dos milions de rals de velló, generats per unes despeses desmesurades: «[...] gastando como aún es público y bien notorio, no como una familia honrada y decente, sino con el lujo y esplendor de una Casa de Grandes».³³ El 1802, quan després de la mort d'Anton Baldrich el seu fill Pau va heretar tots els seus béns, es va trobar amb les reivindicacions dels dots dels seus oncles, ties, germans i germanastres, que el seu pare no havia liquidat, com aquest va reconèixer en el testament.³⁴ Però, a més, proveïdors diversos li presentaven factures que havia de pagar i li era urgent buscar nous ingressos que suplissin la baixada dels negocis del seu pare. Així, doncs, els Baldrich en aquell moment necessitaven urgentment ampliar les seves rendes per fer front a una llarga llista d'impagaments que els reclamaven constantment. El pare, Pau, era dos anys més gran que Maria Muntaner i havia quedat vidu amb cinc fills de Felipa Veciana, que morí el 1800, poc després del darrer part. El fill gran, Aniceto, en tenia dinou, quatre menys que Francesca Pellicer. La doble unió convenia a les dues parts. Per a Maria Muntaner significava assegurar el seu futur i el de la seva filla, ja que entraven a formar part d'una família benestant de Vallès. Pau Baldrich havia estudiat a França i a Salamanca, tenia una educació refinada i disposava d'un patrimoni important. I Aniceto, l'hereu, que no tenia la formació del seu pare, calia preveure que en el futur podria disposar de tots els béns del seu pare. La unió doble, a més, permetria que tant els béns de Maria Muntaner com els de Francesca entressin a la casa Baldrich sense restriccions i que els respectius esposos els poguessin administrar des del primer moment. Abans del casament, Pau Baldrich va consultar el cadastre per comprovar les propietats de les dues dones i va concloure que l'enllaç els convenia (Sanmartí 2009: 104-105), una consulta que era habitual i que mostra els recels dels futurs marits sobre la veracitat de les declaracions de les futures esposes en relació amb el seu patrimoni.³⁵

El casament de pare i fill amb dues pubilles va facilitar que l'any 1803 Pau Baldrich pogués afrontar factures per un valor de 19.130 lliures i 11 diners,³⁶ i que Francesca Pellicer creés un censal de 240 lliures, 13 sous i 4 diners, amb una pensió anual del 3%.³⁷ Tal com es reconeixia en l'informe que s'havia elaborat per avaluar l'estat dels deutes de la família Baldrich, «es bien cierto y sabido que con las obligaciones que la Casa Baldrich contrajo con el 2º matrimonio y las fatales circunstancias de guerras que sobrevinieron, habria hido a mendigar a no haber sido la alianza de esta casa con la Casa Pellicer de Porrera por medio».³⁸

33. ACAC, Fons Baldrich-Coll, reg. 1260, full solt.

34. ACAC, Fons Baldrich-Coll, reg. 837.

35. AS, llibreta 1, any 1709-1710. Magí Sanmartí, recelant de la promesa del dot feta per Anna i Rosa Torruella, mare i filla, vídua la primera, abans del casament exigí joies, caixes, vestits i bèsties, a compte del dot de les dues dones.

36. ACAC, Fons Baldrich-Coll, reg. 1260, fulls solts.

37. ACAC, Fons Baldrich-Coll, reg. 1260, 1826.

38. ACAC, Fons Baldrich-Coll, reg. 1260, full solt.

Capítols matrimonials i reclamació de l'herència materna de Maria Muntaner

Abans del casament es van signar uns dobles capítols matrimonials. Maria Muntaner aportava en dot tots els seus béns mobles i immobles, i també drets i accions que Pau Baldrich «pueda exigir y cobrar, tener y poseer los preciados bienes y los frutos resultantes», per suportar millor les càrregues matrimonials. Maria cedia l'administració dels seus béns al seu marit —com ho feien la majoria de dones que tenien béns propis, pressionades per la poca valoració i estima de la seva gestió— i renunciava a favor de Pau Baldrich el dret de compres i millores,³⁹ propi del Camp de Tarragona, que afavoria les dones, a canvi d'un augment de dot per part del futur marit de 3.000 lliures estipulades a favor dels futurs fills d'aquest matrimoni, i s'hi feia constar el dret a afavorir més un fill que els altres. Si no tenien successió, en podia disposar lliurement Maria Muntaner. Per la seva part, si Pau Baldrich moria abans que ella, li garantia sobre els seus béns 300 lliures «por tercias pagaderas anticipadas» i també l'usdefruit dels béns constituïts com a dot i 300 lliures si marxava de la casa de l'hereu.

En relació amb el matrimoni del fill, Pau Baldrich feia donació universal de tots els seus béns a favor d'Aniceto, posteriorment a la seva mort, però, com era habitual, mentre visqués es reservava la plena administració dels béns paterns a canvi de mantenir-lo a ell i a la seva família. A més, Pau Baldrich mantenia la facultat de dotar els fills del primer matrimoni i els que pogués tenir i reservava 25.000 lliures a favor de la seva futura esposa. Pel que fa a Maria Muntaner, nomenava hereva universal la seva filla Francesca i també es reservava l'usdefruit de tots els seus béns mentre visqués, i poder usar-lo, segons el document, «al arbitrio de buen varón», amb la facultat de guardar 2.500 lliures per a cada fill que pogués tenir del segon matrimoni i 800 lliures per al seu enterrament. Si Francesca moria sense testar, heretava el fill primogènit i, si no n'hi hagués, la filla més gran. Per a la resta de fills i filles es reservaven 800 lliures en concepte de dot. Si el marit no es tornava a casar, li donava l'usdefruit després de la mort de la donadora.⁴⁰ Però les millores introduïdes per Aniceto Baldrich en les propietats de Porrera van incrementar la producció, de manera que, finalment, li van permetre augmentar fins a 1.500 lliures els dots de les tres filles.⁴¹

Poc després dels casaments, Maria Muntaner, acompanyada de la seva filla i el seu gendre, va viatjar des de Tarragona a Barcelona. Allà van adquirir peces de roba, entre d'altres, un vestit d'indianes —que, segons Pau Baldrich, «Maria mi mujer cuidose satisfaciese en Barcelona»—, un capot i dos *citoyens*, per una suma de 127 lliures i 3 diners.⁴² Aquesta

39. Segons Brocà (1985: 835), les vídues que es tornaven a casar solien quedar al marge del benefici de guanys i millores. Els capítols matrimonials recullen que Maria Muntaner renunciava a «compres i millores» i Pau Baldrich «en compensación de esta [renuncia] le hace un aumento de dote de tres mil libras».

40. Arxiu Comarcal de Valls (ACV), notari I. Cases i Ferrer, Capítols matrimonials, reg. 1166, sign. 1.52.22, 1801-1802.

41. ACAC, Fons Baldrich-Coll, reg. 599, vegeu capítols matrimonials d'Aniceto Baldrich i Josepa Cabessa; i Josep Coll Cabessa i Felipa Baldrich Pellicer.

42. ACAC, Fons Baldrich-Coll, Llibre de caixa, 1802-1817.

informació mostra el nivell de vida de la família, que, malgrat l'ingent deute que acumulava continuava mantenint unes despeses notables. De fet, el pare i el fill Baldrich no podien regatejar diners a les seves esposes, ja que en realitat elles aportaven molt més del que gastaven. D'altra banda, les dues dones van conservar pràctiques religioses que comportaven donatius periòdics a l'Església (confraries, culte a la Mare de Déu del monestir de la Trapa, donacions de roba i diners a l'hospital de Valls, misses, culte parroquial...).

Des del moment del casament, Maria Muntaner ja no va haver de batallar més i passà la responsabilitat, com era habitual i com havien acordat en els capítols matrimonials, al seu marit i al seu gendre, tal com demostra la documentació. A partir del 1802 els contractes i els acords són signats per Pau Baldrich, que dirigia els negocis des de Valls, mentre que Maria Muntaner es dedicava a dirigir la casa i a cuidar tres criatures petites i dues de més grans del primer matrimoni del seu marit. Tanmateix, passava llargues temporades a la seva casa de Porrera, tal com mostren les referències que apareixen en els llibres de comptabilitat de la casa, «De gasto de casa por contado a mi muger [...] 75 ll.» o «remito a Maria mi muger por el gasto de la casa de Porrera [...] 75 ll.», en les quals es comprova que Maria depenia econòmicament del seu marit.⁴³

El 1806 Maria Muntaner va reclamar la seva llegítima materna i alguns béns de la casa paterna, perquè la seva mare, Francisca Ardèvol, havia fet testament el 1802, amb un codicil del 1804 poc abans de la seva mort, en el qual instituïa hereva universal Maria Amorós, filla del segon matrimoni, sense tenir en compte els drets de la filla del primer matrimoni. Fou en aquest moment, a instàncies del seu marit, que Maria Muntaner va reclamar a Maria Amorós la part corresponent a la llegítima de la seva mare comuna. Segons l'advocat, els darrers documents notariais relatius als béns de Francisca Ardèvol eren els que s'havien signat en el moment en què va contraure segones núpcies amb Joan Amorós, en els quals demanava el retorn del dot i l'escreix un complement de 100 lliures en concepte de millores. Ara, després de la mort de la mare, Maria Muntaner demanava que se li retornés tot el que aquella cobrà per raó d'escreix, millores o compensació, i l'anell nupcial i altres joies de la casa,⁴⁴ que «sols podia usar-se durant lo segon o altre matrimoni quedant la propietat salva à favor de la predicta filla del primer matrimoni». Maria Muntaner també reclamava la llegítima o una compensació que no va rebre quan es va casar amb Joan Pellicer. El total del que havia rebut Francisca Ardèvol havien estat 909 lliures en diners i 120 en robes. D'una banda, poc després de la mort de Joan Amorós, les dues germanastres van emparaular que Maria Muntaner recuperés una vinya de dos jornals d'extensió a la partida dels Obaguets que havia posseït Francisco Muntaner, pare de Maria, i acordaren permutar-la per una casa petita, sense intervenció d'escriptura. D'altra banda, Maria Amorós va prometre pagar en dos anys a la seva germanastra Maria Muntaner 700 lliures en moneda d'or o de plata.⁴⁵

43. ACAC, Fons Baldrich-Coll, Llibre de caixa, 1802, p. 12 i 44.

44. Segons Maspons Anglasell (1963: 144-145), la vídua no sempre estava obligada a retornar les joies regalades per l'espos, encara que fossin de gran valor.

45. ACAC, Fons Baldrich-Coll, reg. 302, notari Francisco Pellicer, Porrera, 1806.

En els onze anys de matrimoni, Aniceto i Francesca van tenir quatre filles, la primera de les quals va morir quan tenia un any, i dos fills, Salvador i Cándido. Francesca no va superar les conseqüències del part de l'última filla, l'any 1813, en plena Guerra del Francès, tal com recorda la documentació: «[...] durant la sua vida fou la guerra de la independència que quant morí no estava conclosa».⁴⁶ Francesca constitueix un model de dona que sempre va viure a l'ombra, malgrat que era una pubilla. Òrfena de pare des de petita, la seva mare era qui administrava les seves propietats, com a propietària i com a senyora i majora que era. El 1802 va entrar a formar part d'una família presidida per un sogre amb molta personalitat i caràcter que assumí la gestió dels negocis Pellicer i Muntaner. D'altra banda, el seu marit era un bon administrador i es dedicà a gestionar tots els béns al costat del seu pare, mentre la seva mare, Maria, manava a Porrera.

Francesca passava temporades amb la seva mare, com demostra aquesta carta que Maria Muntaner escrigué al seu marit el 29 de gener de 1809 per dir-li que no aniria a Valls, tant «per motiu de la parida de la Maria Francesca» com «per haver-me dit lo Pere que la tua malaltia no era més que un refredat», tot i que el dia anterior «estava fet lo fardo y previngut lo home» per traslladar-se a visitar-lo.⁴⁷ En algunes cartes escrites des del Priorat, Francesca es queixa de la falta d'atenció del seu espòs: «[...] lo pare estava de millora y així voldria que lo més prompte que pugas puijis perquè jo no me trobo gaire bona [...] y que voldria que [vingu]eseu la primera ocasió que tingeu», «Querido Aniceto a rebut las dos estimadas cartas y me alegro de tu felis aribo. La Maria Felipa y jo buenas però sentiendo tu ausenta des de que estas fora plora cada nit. Mana y disposa de tu esposa que de cor te estima».⁴⁸ Quan estava bé, Francesca anava a la Gornal a visitar la seva cunyada Andrea, sempre dedicada a la cura dels fills i les filles. Les seves cartes, escrites amb lletra poc experta, transmeten molt de sentiment i manifesten la solitud que sentia sovint.

La mort de la mestressa jove sense fer testament va deixar cinc criatures a la casa, la més gran de les quals tenia deu anys. Així, doncs, a l'edat de cinquanta-dos anys Maria Muntaner es va traslladar de Porrera a Valls per tal de fer-se càrrec dels nets i netes i actuar novament com a mestressa.

Els Baldrich, administradors dels béns de Porrera

Tal com ja s'ha apuntat, a partir del 1802 Pau i Aniceto van entomar l'administració dels béns de les respectives esposes i Maria Muntaner i Francesca Pellicer desapareixen de la documentació. Es conserven signats per ells nombrosos contractes de parceria (en aquest grup hi ha les parcel·les del mas Peiri i les peces anomenades els Horts i els Arbres, que anaven a mitges) i contractes d'arrendament de la terra per una quantitat fixa anual (és el cas de Lo Cardessà, una peça de terra que estava plantada de vinya, oliveres, avellaners, mo-

46. ACAC, Fons Baldrich-Coll, reg. 960, segle XIX.

47. ACAC, Fons Baldrich-Coll, Correspondència, 1809.

48. ACAC, Fons Baldrich-Coll, Correspondència, 1805.

res i altres fruiters, del 1803),⁴⁹ que es van renovar quan van arribar al final del termini els contractes signats per la seva esposa Maria Muntaner. També es conserven signats per ells dos els contractes d'arrendament de l'olla d'aiguarent que tenien instal·lada en el pati d'una de les cases de Porrera; tenien una durada de cinc anys, amb data d'inici i de final, i el lloguer, a més de l'olla d'aram i la canonada, incloïa un llenyer, un corral i un celler amb dues botes de quatre cargues.⁵⁰

La complexa situació de tot el país a causa de la Guerra del Francès i de les lluites entre les faccions va repercutir en les expectatives dels Baldrich a Porrera, on la violència va ser especialment intensa. El cronista de Porrera, Josep Simó, un liberal moderat que prengué nota dels esdeveniments que succeïren en aquesta vila, relata que la primera vegada que els francesos hi van entrar va ser el 19 de novembre de 1809. L'alarma per l'arribada de l'exèrcit va buidar la vila i els que es quedaren moriren sota les armes de l'invasor al mateix temps que l'església era profanada (Anguera i Milà 1985: 23). El 1811 els habitants de la població van haver de pagar 800 ducats als francesos en concepte de «dret de conquesta», davant l'amenaça de cremar la població. Les famílies amb fills en edat de formar part de les lleves relacionades amb el conflicte, enviaven els homes lluny de casa, amb les conseqüències subsegüents per al camp. Els anys de la guerra van generar misèria i molta inseguretat, que s'acabaren amb la retirada de l'exèrcit francès. Tanmateix i tot i el patiment que suportà la població aquests anys, segons Simó, el moment més crític s'esdevingué més tard, l'11 de juliol de 1822, durant el Trienni Liberal, quan les lluites entre els constitucionalistes i els reialistes van ser tan virulentes que la vila va ser cremada i saquejada pels revoltats reialistes i la població va haver de fugir cap als pobles veïns. Després d'aquest episodi, a Porrera s'instal·là un ajuntament reialista. La caiguda del règim liberal i el retorn a l'absolutisme van significar la persecució dels liberals que hi restaven i l'inici d'una etapa de «desordre, crim i mort» (Anguera i Milà 1985: 47).

L'any 1825 els Baldrich van demanar a Joan Ciurana, mitger i encarregat de les terres de Porrera, que cobrés les parts de fruits. La suma de les parts de cinc parcers va ser de 267 cargues i 6,5 càntirs de vi, a més de 60 cargues d'avellanes i 18 d'ametlles, equivalents a 476 lliures.⁵¹ Josep Voltas, de Reus, per la seva banda, es va responsabilitzar de cobrar pensions de censals, els arrendaments dels anys 1822-1825 i quantitats derivades de la venda de les parts d'avellanes, vi i ametlles, per un valor total de 449 lliures, 11 sous i 5 diners. El mateix Voltas, tanmateix, presentà la nota de despeses de l'any 1825 (cadastre, transport, paper de carta, diversos materials de substitució, pensions de censals...), que sumava 95 lliures, de manera que el romanent era de 354 lliures. A aquesta quantitat calia sumar-hi les cargues de vi, que, estimant que l'haguessin venut al mateix preu que l'havia venut un dels parcers que apareix en la relació, pujava a 530 lliures, i el valor de les ametlles i les ave-

49. ACAC, Fons Baldrich-Coll, reg. 458, p. 514. Per a aquesta peça de terra es conserven contractes dels anys 1803, 1814, 1822 i 1830.

50. Vegeu més informació sobre els contractes a Sanmartí i Sanmartí (2004).

51. El preu de les ametlles s'ha estimat a partir de la informació que dona un parcer en el mateix document.

llanes, que, seguint aquest mateix criteri, s'elevava a 476 lliures.⁵² Així, doncs, la suma total de la producció de l'any 1825 més els ingressos per pensions de censals dels anys anteriors, donava 1.360 lliures, semblant a les 1.300 que produí Porrera el 1814.

Entre el 1834 i el 1841 les terres del mas Peiri van ser gestionades per Teresa Ciurana, vídua de Joan Soler, coneguda com a Solera i que signava com a mitgera. Ella, com ja havia fet el seu marit, actuava com a encarregada de cobrar les parts dels pagesos del mas i passava comptes periòdicament amb Aniceto Baldrich.⁵³ En les cartes mostra el seu enuig quan l'amo li reclama la seva part de les collites o considera que el preu de venda del vi, de les avellanes o de les figues seques i panses no és l'adequat.

Després de la mort de Pau Baldrich el 1834, Aniceto Baldrich va ser qui va administrar les terres de Porrera, malgrat que l'any 1819 havia contret segones núpcies amb una vídua, Josepa Cabessa, que va morir l'any següent sense haver tingut descendència d'aquest matrimoni. Maria Muntaner, la muller de Pau Baldrich, morí sense fer testament el 1835, a l'edat de setanta-quatre anys. No obstant això, com que els capítols matrimonials de Francesca Pellicer i Aniceto Baldrich deixaven clar que l'hereu seria el fill baró primogènit de la parella i Salvador havia mort, Cándido va passar a ser-ne el propietari, tot i que el seu pare, Aniceto Baldrich, va conservar-ne l'usdefruit fins al 1857, any del seu decés. A partir d'aquest moment, Cándido va administrar els béns heretats amb l'ajuda del seu cunyat, Josep Coll, marit de la germana gran, Felipa. El 1865 Cándido va morir solter i sense fer testament. Aleshores, els fills d'Assumpta i de Francesca Baldrich, germanes de Felipa, per tal de dirimir quina era el destinació de totes les propietats de Maria Muntaner i Francesca Pellicer, van demanar un dictamen sobre com s'havia d'actuar i el jurista Melchor Ferrer va considerar, d'una banda, que aquests béns s'havien de repartir entre les tres germanes de Cándido Baldrich, atès que Felipa, la més gran, no havia reclamat mai l'herència; i, de l'altra, creia que, en morir el seu germà sense haver fet testament, va invalidar els capítols matrimonials de Francesca Pellicer i Aniceto Baldrich, a causa del seu caràcter de principi legal, que no va considerar suficient, perquè Felipa mai no havia fer una reclamació dels seus drets sobre l'herència.⁵⁴ Aquest dictamen no fou considerat encertat, ja que Felipa finalment heretà tot el que li corresponia com a filla gran. Felipa va gaudir de l'herència fins l'any de la seva mort, el 1873. El seu hereu, Joan Ramon Coll Baldrich, va fer un inventari dels béns, com era de rigor. Hi consten setze béns immobles a Valls, una finca a Alcover, un molí paperer a la Riba i sis propietats a Porrera: una casa al carrer del Pont, un magatzem al carrer del Passeig, una peça de terra als Horts, una altra a la partida de Sant Miquel, una altra als Quins i la «partida del mas d'en Peiri». Els béns de Porrera, englobats dins del patrimoni dels Baldrich, foren valorats en 81.181 pessetes.⁵⁵

52. ACAC, Fons Baldrich-Coll, reg. 959, 1825.

53. ACAC, Fons Baldrich-Coll, reg. 418.

54. ACAC, Fons Baldrich-Coll, fulls sense catalogar, 1864.

55. ACAC, Fons Baldrich-Coll, reg. 598.

Conclusions

La trajectòria vital de Maria Muntaner i de les dones del seu entorn posa de manifest la manca de confiança que la societat tenia en la capacitat de gestió de les dones i els múltiples entrebancs que trobaven tant quan es tornaven a casar com quan decidien restar vídues. L'orfenesa de Maria evidencia les limitacions legals de les mares que realitzaven un nou casament: perdien la tutela dels fills i les filles, que passaven a dependre d'uns curadors. La decisió de casar Maria Muntaner quan va tornar de l'Ensenyança de Tarragona, on estava internada, amb disset anys, fa patents les distorsions que podien generar les filles del primer matrimoni de la muller en el si del segon matrimoni de la mare, especialment quan hi havia descendència d'aquesta unió. Ser pubilla va facilitar trobar-li un bon partit, un hereu menor d'edat, com ella, que havia d'heretar del seu pare, que, al seu torn, havia d'heretar del seu pare, és a dir, de l'avi. La mort prematura del seu espòs, Joan Pellicer, quan feia poc que havia heretat i era propietari, va deixar-la vídua amb una filla petita, novament una pubilla. En aquesta ocasió, atès que trigà a casar-se, Maria Muntaner actuà com a tutora, juntament amb altres tutors, i gestionà personalment les propietats i les reclamacions dels seus cunyats, que demanaven una part de l'herència del seu marit. Les segones núpcies oferien una nova oportunitat a les vídues. A Maria Muntaner, la unió amb Pau Baldrich li va permetre ampliar la xarxa familiar fora del cercle de Porrera, traslladar-se a la ciutat, viure en un entorn més refinat i formar part d'una família rellevant de Valls, ciutat de la qual el seu marit va ser batlle en diferents ocasions. Però la seguretat i la tranquil·litat que li aportà aquesta unió tenien contrapartides: dirigir una casa gran i complexa com era la Baldrich, fer-se càrrec dels fills petits de Pau Baldrich i, uns anys més tard, encarregar-se dels infants de la seva filla difunta. Porrera era la seva llar i hi anava sempre que li era possible, acompanyada d'algunes de les seves netes, per tal de recuperar un espai propi, difícil de trobar a la casa de Valls, tal com recullen algunes cartes escrites per les mateixes netes quan ja eren grans.

D'altra banda, a diferència de Francisca Ardèvol, la mare de Maria Muntaner, que va haver de renunciar als drets que pogués tenir sobre l'usdefruit dels béns del marit en el moment de tornar-se a casar, Aniceto Baldrich va conservar l'usdefruit de béns de l'esposa difunta quan contragué segones núpcies amb Josepa Cabessa, una excepció que no hem trobat que es produís en cap dona. Després de la mort del darrer hereu —Cándido Baldrich— sense deixar testament, el jurista Melchor Ferrer, a petició d'un fill advocat d'una de les germanes, va fer un dictamen segons el qual Felipa Baldrich, la germana gran, no havia d'heretar els béns de la mare i l'àvia, perquè no ho havia reclamat mai de manera explícita i no era suficient la fórmula general que constava en els capítols matrimonials dels seus pares; per tant, proposava que els béns es repartissin entre les tres germanes. Felipa, doncs, a diferència del seu germà, per a qui sí que van ser suficients els acords establerts en les capitulacions matrimonials dels pares, va veure perillar l'herència malgrat la clàusula inclosa en els capítols que donava dret a la filla gran si l'hereu moria sense fer testament. Finalment, Felipa va heretar els béns de Porrera i els administrà durant els vint anys que va sobreviure al seu germà.

Maria Muntaner, que no va fer testament, va veure com les seves propietats passaven a engrossir el patrimoni Baldrich, sobre el qual ella tenia molt poc a dir i res a fer. Tanmateix, la correspondència palesa que sempre va mantenir una relació d'amistat amb els seus parents de Porrera, fet que demostra, una vegada més, que una de les obligacions socials que tenien les mestresses benestants era fomentar i mantenir les relacions familiars a través de les cartes.

Maria Muntaner encarna la figura de la dona benestant òrfena, casada, vídua i maridada en segones núpcies, que deixa al descobert els entramats que sostenien l'estructura social i econòmica d'una societat patriarcal en la qual les dones tenien grans dificultats per desenvolupar-se soles, a causa de les suspicàcies que despertaven les seves capacitats, tant de dirigir negocis com de tutelar la descendència.

Bibliografia

- AGUSTÍ, Miquel (1617). *Llibre dels secrets d'agricultura, casa rústica i pastoril*. Edició a cura de Lluís Argemir. Barcelona: Altafulla, 1988.
- AMIGÓ ANGLÈS, Ramon (2011). *Onomàstica del terme municipal de Porrera*. Barcelona: IEC.
- ANGUERA, Pere; MILLÀ, Joan (ed.) (1985). *Lliure poble de Porrera*. Recull de textos. Porrera: Ajuntament de Porrera.
- BROCA, G.M. (1985). *Historia del derecho de Cataluña especialmente del civil y exposición de las instituciones del derecho civil del mismo territorio en relación con el Código civil de España y la jurisprudencia*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia.
- CARBONELL, Montserrat (2005). «Trabajo femenino y economías familiares». Dins Isabel MORANT (dir.). *Historia de las mujeres en España y América Latina. El mundo moderno*. Vol. II. Barcelona: Càtedra, p. 237-262.
- DURAN I BAS, M. (1883). *Memoria acerca de las instituciones del derecho civil en Cataluña. Escrito con arreglo a lo dispuesto en el artículo 4º del Real decreto de 3 de febrero de 1880*. Dins MIRAMBELL ABANCÓ, Antoni; SALVADOR CODERCH, Pau (1995). *Projecte d'apèndix i materials precompilatoris del dret civil de Catalunya*. Textos jurídics catalans. Lleis i Costums, VI/2. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia.
- FERRER I ALÒS, Llorenç (2006). «Propietarios y sistema de heredero único en Cataluña en el siglo XIX». Dins Xavier ROIGÉ (coord.). *Familias de ayer, familias de hoy. Continuidades y cambios en Cataluña*. Barcelona: Icaria, p. 71-98.
- GARCÍA GOYENA, Francisco (1852). *Concordancia, motivos y comentarios del Código civil español*. Madrid: Imprenta de la Sociedad Tipográfica Editorial.
- MASPONS ANGLASELL, Francesc (1963). *Fons de dret català*. Barcelona: Rafael Dalmau Editor.
- NOGAL FERNÁNDEZ, Rocío (2002). «Mujer y maternidad: asociación perfecta de la Ilustración». Dins Margarita ORTEGA LÓPEZ i M.ª Pilar PÉREZ CANTÓ (COORD.). *Las edades de las mujeres*. Madrid: Ediciones de la Universidad Autónoma de Madrid, p. 291-308.

- PELEGRÍ I AIXUT, M.ª Dolors (2006). «Criterios para la elección del hereu». Dins Xavier ROIGÉ (coord.). *Familias de ayer, familias de hoy. Continuidades y cambios en Cataluña*. Barcelona: Icaria, p. 99-114.
- SANMARTÍ, Carme (1995). *La pagesia benestant al Bages. El mas Sanmartí*. Manresa: Fundació Caixa de Manresa.
- SANMARTÍ, Carme; SANMARTÍ, Montserrat (2004). «Contractes i producció agrícola dels Pellicer-Baldrich a Porrera (1800-1812)», *Estudis d'Història Agrària*, núm. 17 p. 877-890.
- SANMARTÍ, Carme; SANMARTÍ, Montserrat (2005). «Dots i llegats dels Baldrich de Valls (1768-1863)», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. XVI, p. 97-112.
- SANMARTÍ, Carme; SANMARTÍ, Montserrat (2009). «Les mestresses Baldrich a través dels capítols matrimonials (segles XVII-XIX)», *Estudis d'Història Agrària*, núm. 22, p. 91-110.
- SCOTT, Joan W.; TILLY, Louise A. (1984). «El trabajo de la mujer y la familia en Europa durante el siglo XIX». Dins Mary NASH (ed.). *Presencia y protagonismo. Aspectos de la historia de la mujer*. Barcelona: Ediciones del Serbal, p. 51-91.
- SIMÓ, Josep (1865). *Crònica de Porrera*. Transcripció a cura de Miquel Martorell Garau, Mainer Cobos Umanan i Jaume Teixidó Montalà. Porrera: Ajuntament de Porrera, 2008.
- SORONELLAS, Montserrat (2006). *Pagesos en un món de canvis. Família i associacions agràries*. Tarragona: Publicacions URV.